

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Приложение 1
к АООП ООО**

Утверждаю

Директор ГБОУ «С(к)ОШИСС имени В.Ш.Дагаева»

_____ / Ч.А.Гайрабеков/

Приказ № 79 от 31 08 2023 г.

**Рабочие программы
по учебным предметам основного общего образования
5-10 классы
(слабовидящие)
2023 - 2024 учебный год**

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Рабочая программа
по учебному предмету «Литературное чтение на чеченском языке»
7 «К» класс**

**для обучающихся с умственной отсталостью (интеллектуальными нарушениями) с учетом психофизических
особенностей слабовидящих обучающихся**

(вариант 2)

2023-2024 учебный год

**Составитель:
Уциева Радима Салаудиевна
учитель**

1. Довзийтаран кехат

Документан бух

Белхан программа «Нохчийн литературан» 7-чу классашна х1оттийна коьртачу йукьарчу Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца доглуш, т1еч1аг1дина министерствон омрица коьртачу йукьара дешаран бух т1е а тевжаш г1уран беттан 17 –чу дийнахь 2010-чу шарахь №1897 йолуш, АООП ООО ГБОУ «С(к)ОШИСС В,Ш, Дагаевн ц1арахчу» б1аьрса г1ийлачу дешархошна лерина, х1оттийна ФАОП ООО ОВЗ, т1еч1аг1дина министерствон омрица коьртачу йукьара дешаран лахьанан беттан 24-чу дийнахь 2022 ш. №1026 а йолуш, ФРП-ца а йог1уш.

Юьхьанцара юкьара дешаран школа - мехала, керла, жопаллин мур бу беран дахарехь: х1окху школахь-интернатехь д1адолало 1-чу классийн б1аьрса доцучу дешархойн диллина долу дешар, кхузахь шорло цуьнан гонахарчу дахарца йолу юкьаметтигаш, хийцало юкьараллин дарж а, ша -шен вовзийта оьшуш хилар а совдолу. Т1аьхьа хиндолчу дерриге а дешаран бух кхуллу юьхьанцарчу школалашкахь. Юьхьанцарчу школахь нохчийн матто, кхечу предметаша санна, меттан 1илманан декъехь шен маь1ница а йоккха меттиг д1алоцу. Цуьнан дешарца а, кхетамца кхиорехь а доккха маь1на ду.

Литературни ешар - юьхьанцарчу классийн предметашна юккьехь коьртачарах цхьаь ю. Нохчийн матто санна, цо а 1амадо бер шера а, нийса а яздан, аьтто бо юкьара кхиарехь а, г1иллакх- оьздангаллин мехаллаш т1ехь кхиош а. Х1окху предметехь кхиамаш бахаро таро ло берана юьхьанцарчу школан вукху предметашца ларош деша.

Э.Х.Солтаханов, И.Э.Солтахановн, нохчийн меттан, дешаран юьхьанцарчу классашна лерина герггарчу хьесапехь йолу программа, Нохчийн Республикин дешаран, а, 1илманан, а министерствос магийна йолу.

Юьхьанцарчу школахь х1ара предмет 1амор т1ехьажийна хир ду х1окху 1алашонашка кхачарна:

- кхетаме, нийса, шера къастош еша;

- ша йоьшучу текстан а, цуьнан чулацамца йолу шен юкьаметтиг а билгалйоккхуш болчу къастош ешаран коьртачу г1ирсех (соцунг1а, интонаци, маь1нин тохар, ешаран чехкалла) пайда а оьцуш, еша;

- дешаран книгин чулацамах кхиар, шенна справочни аппаратах пайда эца хаар (т1етовжар, корта, абзацаш и д1. кх. а.); исбаьхьаллин -кхоллараллин а, х1ума довзаран а хьуьнарш шеггахь кхиор, исбаьхьаллин произведенино шена бина т1е1аткъам шен синхаамашца бовзийтар; дешан исбаьхьалле йолу эстетически юкьаметтиг кхиор;

- исбаъхъаллин текстан г1ирсашца синъобздангаллин мехаллаш юъхъанцарчу классийн дешархошкахъ кхиор; дика а, вуо а къасто хууш, кхидолчу къаъмнашка лерам болуш кхиор.

Юъхъанцарчу школахъ литературни ешаран коърта 1алашо - иза шена оьшшу книга харжа хаарца а, и кхеташ ешарца а ша- шен терго яран дешар карадерзоран хъуьнарш шегахъ кхиор ю. Цу г1уллакхана ох1ла хилар билгалдолу ешначух кхеташ, дика еша хаарехъ, книгаш йовзарехъ а, шенна харжа хаарехъ а, шен синъобздангалла лакхаяккхарехъ книга оьшуш хиларх кхетам кхиьна хиларехъ а.

«Литературни ешар» предмето чулоцу х1ара дакъош: дешархочун «Ешарца доьзна г1уллакх», «Исбаъхъаллин текстийн буха т1ехъ долу дешархойн кхоллараллийн г1уллакх», «Берийн ешаран гуо» яздархойн ц1ерш а йовзуйтуш, дешархошна кху предметехула евзар йолу ерриге а произведенеш, хуьлийла уьш дийнна произведенеш я церан дакъош. Программи юкъа дог1у иштта кхидолу дакъош а: «Литературоведчески пропедевтика», «Библиографически культура», «Къамелан кепашца доьзна долу г1уллакхаш». Боккха тидам т1ебахийтина нохчийн матте ладог1ар декъана а. «Ешар» ц1е йолчу декъехъ къаьсттина тидам т1е бахийтина къастош ешарна. Юъхъанцарчу классашкахъ нийса а, шера а ешарехъ карадирзинчу хаарша аьтто бийр дешархойн лакхарчу классашкахъ литература йовзарехъ а. «Дистхилар», «Йоза» дакъоша аьтто бийр бу барта а, йозанан а къамел кхиорехъ. Боккха тидам т1е бахийтина вистхила хаарна а, къамелан оьздангаллина а, меттан исбаъхъаллин г1ирсаш караберзорна а.

«Къамелан кепашца долу г1уллакхаш» ц1е йолу дакъа къамелан кепаш йовзийтина ца 1аш, х1ума довзаран а, синъобздангаллин, интеллектуальни, кхоллараллин г1уллакхаш чулоцуш а ду шена. И г1уллакхаш кхочушдо дешаран, 1илманан г1араевллачу, исбаъхъаллин тексташ т1ехъ болх бечу хенахъ. Ешарца, йоьшург т1еэцарца, исбаъхъаллин тексташ т1ехъ болх барца цхъаьна кхочушхуьлу дешархочун синъобздангалла, кхолларалла кхиарца доьзна долу г1уллакхаш а.

Исбаъхъаллин тексташ ешар бахъанехъ карадирзина хаарш дерзадо дешархоша шаьш кхочушдечу кхоллараллин г1уллакхашка: къастош а, яххъашца а ешар, тардина дийна суьрташ кхоллар, инсценировкаш яр, барта а йозанца

юхасхъайийцар шаьш ешна исбаьхъаллин произведенеш, тайп-тайпанчу теманашна барта а, йозанца а аларш кхоллар и дI. кх. а.

«Берийн ешаран гуо» декъехь кхочушхуьлу исбаьхъаллин тексташ харжаран принципаш. Царна юкъахь уггаре а мехала ерш ю: еша дог дар, йобшучух кхеташ хилар, тематика, проблематика. Тексташ шайца кIорггера кхетош-кхиоран маьIна а долуш, тайп-тайпанчу жанрашкахь хила еза. Кхечу къаьмнийн произведенеш йовзийта а мегар ду, нагахь шайца цхьа пайден дерг дохьуш уьш елахь. Кху декъа юкъа дахана оьрсийн туьйранаш, гIарабевллачу оьрсийн яздархойн Л. Толстойн, Г. Скребницкийн, В. Бианкин, А. Гайдаран произведенеш.

«Литературоведчески пропедевтика» декъехь билгалбина исбаьхъаллин тексташ йобшучу хенахь дешархой шайх хьакхалур болу а, бийцаре беш, шайна тIехь болх бен болу а литературоведчески кхетамаш. Тексташ тIехь болх бечу хенахь дешархойн карахь мехала гIирс хилла дIахIуьттур бу и литературни кхетамаш.

«Библиографически культура» декъо аьтто бо еша билгалйинчу литератури юкъара оьшу книга харжа хууш хилар кхиорехь, оглавлени, аннотаци карорехь, суьрташ дехкина художник, автор билгалварехь, иллюстрацеш текстан хиламашца буозарехь, ткъа иштта Iамаво тайп-тайпанчу справочни материалашца болх бан.

2. Дешаран предметан чулацаман мехаллаш

ХIара предмет Iамочу хенахь йовзар нисло массо а тайпа бохург санна къоман мехаллаш (патриотизм, доъзалан мехаллаш, Iалам, къинхъегам а, кхолларалла а, искусство, литература, дин). Кхузаманан, махкана а, халкъана а пайден хир долчу кепара обзда, ийман долуш, кхидолу къаьмнаш лоруш, кIант-йол кхиор ду хила дезарг цу предметана бухе диллинарг.

Дешаран планехь хIокху предмето дIалоцу меттиг

Базисни дешаран планан 2-чу вариантаца йогIуш хIиттийна ю хIара тематически планаш. Юьхьанцарчу юкьбаредешаран заведенешкахь хIара предмет Iамо билгалдинарг 270 сахьт ду: 7-чу классехь 68 (йоза-дешар) сахьт.

Предмет Iаморца доъзна долу жамIаш

Литературни ешар Iамочаьргахь хила деза личностни жамIаш:

Россин юкьбара этнически а, граждански а цхьааллаш кхиор, вуьшта аьлча

- ша муьлхачу къоман векал ву а, Россин пачхьалкхан гражданин ша хилар а кхетор; юкьбара российскийски а, граждански а, нохчийн гIиллакх-обздангаллин а мехаллаш шегахь кхиор;
- исбаьхьаллин произведенийн буха гIехь шегахь адамаллин а, демократически а мехаллаш кхиор;
- шен къоман культурех, бусулба динах а долу хаарш хилар, кхечу къаьмнех а, церан культурех, динах лаьцнарг а девзаш хилар; кхечу къаьмнийн культуре а, динца доъзначу ламасташка а ларам шегахь хилийтар;
- шен къоман гIиллакхаш а девзаш, кхечу къаьмнашца а гIиллакхашца а, динца а йобзна йолу юкьаметтигаш ларьян хаар;
- доъзалан ламасташка тергаме хила везар шегахь кхиор, Iалам лардан а, шен а, нехан а могушалла ларьян езарх кхеташ хилар;
- таханлерчу дуьненахь вахаран Iалашонца шен амал кхиор; шен нийсархошца а, баккхийчаьрца а девне ца вуьйлуш, машаре ваха болу лаам шегахь кхиор;
- дешархочун социальни декхарш карадерзор; дешаре лаам кхиор; дешар шена оьшуш хиларх кхетар;

- кьоман а, кхийолу а литература ешарца синьобзданагаллин мехаллаш а, эстетически синхаамаш шегахь кхиор.

Литературни ешар 1амочаьргахь хила деза метапредметни жам1аш:

- дешаран 1алашонех а, декхарех а кхеташ хилар, кхоллараллин кепара хьесапаш кхочушдар;
- шена хьалха х1оттийнчу декхаре хьаьжжина, дешаран декъехула билгалдан леринарг къасто а, цуьнан мах хадо а, и кхочушдархьама эвсаре некъ харжа а хаар;
- ша баьхначу кхиамийн бахьанех кхеташ хилар шегахь кхиор (ткьа иштта цададаларан бахьанех а, иза лазаме ца долуйтуш т1еэца хууш а хилар);
- коммуникативни а, х1ума довзаран а декхарш кхочушдаран 1алашонца меттан г1ирсех пайда эцар; дечун логически кепаш (дустар, анализ, юкьара маь1на дар) караерзор;
- кхечу къаьмнийн нийсархошца цхьаьна дечу г1уллакхашкахь юкьара 1алашонаш билгалъяр, хьан, х1ун дийр ду къастор, цаьрца цхьаьна тергам латтор, ша а, вукхара а дечун цхьанакепара мах хадор; девне ца дерзош, 1оттаме дерш д1адерзор, ларамца т1еэцар кхечу къомах волчун амалехь дерг;
- базови предметийн кхетамаш, кхечу предметашца боьзна кхетамаш а караберзор, шен предметца уьш буозар.

Литературни ешар 1амочаьргахь хила деза предметаца доьзна долу жам1аш:

- кьоман а, дуьненан а, культурийн хилам а, синьобздангаллин мехаллаш, ламасташ лардаран а, кхид1а а д1акховдоран г1ирс санна литературех кхетар;
- ша-шен кхиарехь ешаран мах лакхара хиларх кхетар; виллина йоьшуш хила везаш хилар болу лаам шегахь кхиор; дуьненах а, кьоман исторех а, культурех а болу кхетамаш кхиор; юьхьанцара г1иллакх-обздангалла кхиорехь литературо д1алоцу меттиг къасто а, дика а, вуо а х1ун ду хууш хилар;
- х1унда еша еза бохучух кхеташ хилар, цу декъехь тайп- тайпанчу ешарх пайда эцар;
- дешаран а, 1илманан кхетаме, исбаьхьаллин тексташ ладог1арца т1еэца а, кхеташ еша а, цхьанатайпана царах кхета а хууш хилар; стихотворенин кепехь йолу тексташ къастош ешаран юьхьанцара хаарш карадерзор;

- прозаически исбаъхъаллин произведенеш юхасхъайийца а, церан чулацамах долчу хаттаршна жобпаш дала а, ешначу дешаран, 1илманан кхетаме, исбаъхъаллин текстийн бахъанин- т1аъхъалонийн з1енаш къасто а хаар карадерзор;
- меттан бакъонаш а ларъеш, йозанехъ а, барта а доцца дийцарш х1итто хаар карадерзор;
- хъайца къамел деш волчуьнга а ладог1а а, цо дуйцучуьнца реза вацахъ а, делил далорца айхъа бохург т1еч1аг1дан а, г1иллакхехъ вистхила а, диалог д1аяхъа а хаар карадерзор;
- исбаъхъаллин текстийн башхаллийн дуъхе а кхуъуш, дешаран, 1илманан, исбаъхъаллин тексташ вовшех къасто хаар;
- ешначу исбаъхъаллин, 1илманан, дешаран текстийн теманах, коьртачу маь1нах кхеташ хилар; исбаъхъаллин текстехъ балийна меттан исбаъхъаллин г1ирсаш ган а, яздархочо мича 1алашонца уьш юкъа балийна а хаар;
- ша ешначу исбаъхъаллин произведенин мах хадо а, цунах лаьцна шена хетарг ала а хаар;
- ешначу текстехъ йолу синъоьздангаллин мехаллаш йовзийта а, уьш шегахъ кхио а хаар;
- оьрсийн а, нохчийн а исбаъхъаллин произведенин персонажаш (дакъалацархой) вовшашца буста а, церан амалехъ, г1уллакхашкахъ цхъаьна дог1ург схъа а лохуш, царна харакатеристика яла а, цаьрга шен болу хъежам гайта а хаар;
- шена хаза хета книга шенна схъахаржа а, т1ебузучу хаамийн справочни хъостанех пайда эца а хаар;

3.Дешаран предметехула болу юьхъанцарчу юкъарадешаран чулацам

Къамелан кепаш

Ладоглар

Дуйцу кьамел ладогларца тлеэцар, цхьанатайпана иза кхетадар, ладобгначуьнца доьзна хаттаршна жобпаш далар, ладобгначун чулацамах лаьцна шена хаттар дала хаар, хлун лалашо йолуш ладуйггира кьамеле кхетадар. Стихотворни кьамеле ладогла хаар, ладобгначун дог-ойла кьастор.

Ешар

Хезаш ешар. Кхеташ, нийса, цхьанаэшшара хезаш ешар. Ешаран чехкалла доза тухуш кьастош яц, хлора дешархочун башхалле хьожжий кьастош хуьлу и барам. Ешаран сихалла тлаьхь-тлаьхьа чехкайоккху. Йобшучу хенахь соцуьнглашший, интонаций, сацаран хьаьркаш лар а деш, кхетаме, нийса, цхьанаэшшара дийначу дешнашца ешар.

Дагахь ешар. Дагахь йобшучу хенахь йобшучун маьлнах кхеташ хилар. Ешначу текстехь оьшуш болу хаамаш карон а, меттан исбаьхьаллин гирсаш ган а хаар.

Кьамел дар. Барта кьамелан оьздангалла

Монологически кьамел барта кьамелан кеп санна. Монологически кепара аьллагчун коьртачу маьлних кхеташ хилар. Кьамелан кепаш: дийцар, суртхлоттор, ойлаяр.

Шен аларехь меттан исбаьхьаллин гирсех пайда эцар(синонимех, вастаме дешнех, антонимех, дустарех, эпитетех). Шен аларна план хлоттор. Монологически алар дозаделла а, маьлна долуш а хилар. Диалогехь ден кьамел: цуьнан башхалла. Хьайца кьамел деш волчуьнга ладогла а, цо дуйцучух кхета а, цунна жоп дала а хаар. Хьуна ца хетачу, кхечу кепара олучуьнга а ладогла а, делил а далош, тешшош цунна жоп дала а хаар. Кхечу кьомах волчу нийсархочуьнца диалог длахьочу хенахь цо дечу кьамелах кхеташ, цуьнан

культурин башхаллаш тидаме а оьцуш, иза тлеелаца хаар. Шен кьамелехь меттан исбаьхьаллин гирсех пайда эца хаар.

Йоза. Йозанан къамелан оздангалла

Йозанан къамелан барамаш. Йозанца аьллагун чулацам билгалйинчу темица боглуш хилар. Йозанехь йовзуйту коьчал маьлна а долуш, вовшашца йозаелла а хила езар. Йозанан къамелехь меттан исабьхьаллин гирсех пайда эцар. Йозанехь шена хетарг ала хууш хилар: хаттарна жоп дала, изложени, йоцца сочинени язьян (суртхотторан, дийцаран, ойляран кепехь).

Ешаран гуллакхийн кепаш

Дешаран а, илманан кхетаме тексташца а бен болх (хума довзаран декьехула долу гуллакхаш)

Дешаран а, илманан кхетаме текстех болу юькара кхетам. Шен маттахь и тексташ кхеташ тлеэцар. Ешначун чулацамца доьзначу хаттаршна жопаш далар. Хаамаш луш болу гирсийн хьаст санна дешаран, илманан кхетаме тексташ тлеэцар, царех кхеташ хилар. Дешаран, илманан кхетаме текстийн тема а, коьрта ойла а (идей) билгалъяр. Маьлнин чекхдевллачу даькошка текст екьар, царна цле тиллар. Текстехь бахьанин- тлаьхьалонан зленаш билгалъяр. Текстехь коьрта дешнаш билгалдар. Оцу коьртачу дешнашна тле а тевжаш, текст юха- сьхайийцар. Нохчийн дешнаш а, дешнийн цхьаьнакхетарш а, дийнна предложенеш а оьрсийн матте а, оьрсийн маттера нохчийн матте яха а хаар.

Исбаьхьаллин тексташца болх бар

Дешархочун хума довзаран декьехула долу гуллакхаш.

Исбаьхьаллин текст вукху текстех къаьсташ хиларх кхетар. Текстан цле а, кортош а, чулацамца бозабеллачу юкьаметтигех кхеташ хилар. Текстан чулацамах лаьцна долчу хаттаршна жопаш далар. Меттан исбаьхьаллин гирсех пайда эцарца исбаьхьаллин текст юхасьхайийцар (юьззина, йоцца, хоржуш). Исбаьхьаллин текстан жанр, тема, коьрта ойла (идей), сюжет, длахлоттаман билгало (антитеза) къастор. Текст даькошка екьар, хлора декьан тема билгалъяр, коьрта дешнаш а, исбаьхьаллин васташ а къастор. Даькошна цлерш таька а, цлеран предложенийн а, хаттарийн кепехь план хлотто а хаар. Турпалхойн дика а, ледара амалш билгалъяха а, персонажаша дечу гуллакхашка, яздархочо еллачу характеристике

хъаьжжина а мах хадо хууш хилар. И характеристика лучу хенахь персонажийн г1уллакхийн бахъанин-т1аьхьалонан з1енаш билгалъяхар. Ша дийриг турпалхочо иштта х1унда дира бохучух кхетар а, цу декъехь шена хетарг ала хаар а. Персонажана характеристика лучу хенахь интерьеро а, портрето а д1алоцу меттиг. Турпалхой а, цара ден г1уллакхаш а вовшашца дустар. Персонажийн къамел а, авторан текст а. Текстехь болу меттан исбаьхьаллин г1ирсаш ган а, (эпитет, дустар, метафора) уьш мича лалашонца юкъа балийна а хаар. Пейзаж а, исбаьхьаллин текстехь цо д1алоцу меттиг а. Хиламаш схъакъастор а, уьш вовшашца бустар а, цара синхаамна бен латкъам а. Теманашца цхъаьнайог1у оьрсийн а, нохчийн а исбаьхьаллин тексташ вовшашца юстар, царна т1ера юкъара а , башхадерг а къастор, меттан исбаьхьаллин г1ирсаш бустар.

Дешархочун кхоллараллин г1уллакхаш

Къастош ешар. Яххъашца ешар. Прозехь йолчу текстана инсценировка х1оттор. Ешначу исбаьхьаллин произведенин буха т1ехь шен текст кхоллар. Барта дешнашца суртдиллар. Изложени. Мини-сочинени. Нохчийн маттера дош, дешнийн цхъаьнакхетар, предложени оьрсийн матте а, оьрсийн маттера нохчийн матте а даккхар. Нохчийн барта кхоллараллера оьрсийн х1етал-металшца, киданашца, аларшца маь1ница дог1урш лахар. Ша туьйранаш кхоллар (1амийнчаьрца дог1уш) къоман дахарехь дерг а, культуриин бакъдерш юкъа а далош.

Нохчийн а, оьрсийн а литературиин тексташ кхоллар, царан юкъара дерг а, башха дерг а билгал а деш.

Берийн ешаран гуо

Нохчийн а, кхечу къаьмнийн барта кхоллараллин произведениш, нохчийн а, кхечу къаьмнийн а классикин тоьлла произведениш, х1инцалерчу яздархойн произведениш, исторически, гилманан кхетаме, справочно-энциклопедически тексташ, фантастика.

Исбаьхьаллин текстийн герггарчу хьесапехь йолу тематика: вайн Даймакхакхий, нохчийн пачхьалкхан коьртачу шахьарххий, нохчийн пачхьалкхерчу халкъийн доттаг1аллеххий, вайн халкъан хьаналчу къинхьегамаххий, цо машарехь латочу къийсамаххий, вайн г1аланеххий, яртеххий, лаламаххий, дийнатеххий, акхаройххий, беран дахареххий, царан

г1уллакхеххий, доттаг1аллеххий, цара баккхийнаш ларарххий, вовшашна накъосталла дарххий, тергонца хъажарххий, адамиин дийнаташца йолу юкъаметтигаххий, 1аламаххий, адамиин цуьнца йолчу юкъаметтигаххий, тайп-тайпанчу корматаллеххий, кьинхъегамаххий, юкъарчу къахъегаран ирсаххий,

г1иллакх-обзданагаллех, эхъ-бехках, ийманах лаьцна дийцаршший, стихотворенешший, статьяшший. Вайн дукхакъаьмнийн Боккха Даймохк.

Литературоведчески пропедевтика

Прозехъ а, стихотворенин кепехъ а долу къамел, уьш вовших къасто хаар. Хъехархочун г1оьнца текстехъ х1ара литературоведчески кхетамаш карон хаа: жанраш (фольклоран кегийра жанраш, халкъан а, литературни а туьйра, туьйра-кица, дийцар, стихотворени, сюжет, тема, д1ах1оттам (антитеза), коьрта ойла (идей), турпалхо (персонаж), куц-кеп (портрет), пейзаж, интерьер, синоним, антоним, эпитет, дустар, метафора, олицетворени, ритм, рифма. Гочдар.

Библиографически культура

Еша билгалйинчу книгаш юкъара книга харжа а, произведенин кортош а, аннотаци а схъалаха а, автор а, иллюстрацеш ешкина художник билгалван а хаар. Текстан чулацамера хиламаш а, иллюстрацеш вовших буоза хаар.

Юьхъанцарчу школехъ дешначул т1аьхъа дешархочун кхид1а а дешаре болу лаам а кхиьна болу, цуьнан къамелан а, ешаран культурин, литературни кхиаран а т1ег1а оьшучу бараме кхочу, уьш билгалдовлу х1окху хааршца:

- нохчийн меттан къамелан коьрта кепаш карайирзина хилар;
- тайп-тайпана тексташ вовших къасто хаар (дешаран, 1илманан-кхетаме, исбаьхьаллин). Интеллектульни, синьобздангаллин декъехъ кхиархъама, гонахара дахар довзархъама дешаран, 1илманан-кхетаман, исбаьхьаллин текстийн маь1нех кхеташ хилар.

Исбаьхьаллин тексташца болх бар. Хаамбаран хьаст хиларан хьокъехь уьш т1еэцна ца 1аш, дешархочуьнгахь синьобздангалла а, эстетически чам а кхиорехь и тексташ оьшуш хиларх кхетар. Исбаьхьаллин тексташна анализ яран билггала, литературни кхиарехь дешархошна т1аьхьа оьшур долу, хаарш карадерзор. Церан жанр, тема, идей, д1ах1оттаман кепаш, исбаьхьаллин суртх1отторан г1ирсаш къасто хаар.

Х1ора къоман литература - культура кхиоран декъехь мехала г1ирс хиларх кхетар; нохчийн а, кхечу къаьмнийн исбаьхьаллин тексташ вовшашца юстарца церан юкъара дерг а, башхадерг къастор. Дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш оьрсийн матте а, оьрсийн маттара нохчийн матте яха а хаар.

Оьшшу тоьшаллаш а далош, ша ешначу дешан искусствонпроизводенин а, искусствон кхечу говзарийн а мах хадо хаар. Кхечу къомах волчу нийсархочуьнца диалог д1ахьочу хенахь цо дечу къамелах кхеташ, цуьнан культурин башхаллаш тидаме а оьцуш, г1иллакхе вистхила а, цо дуьйцург восе а ца дуьллуш, т1елаца а хаар.

Берийн-энциклопедически книгашца болх бан хаар.

Юьхьанцарчу школашкахь шаьш еша лерина литература.

Литература герггарчу хьесапехь ю. Хьехархочо шен лаамехь хийца йиш ю х1ара литература.

Халкъан барта кхолларалла.

Барта кхоллараллин кегий жанраш

Халкъан тидамаш

Кицанаш

Х1етал-металш

Чехкааларш

Дагардарш

Наьрт-аьрстхойх лаьцна дийцарш

Ц1инц1олаг а, наьрт-аьрстхо а.

Ахархочун к1ант а, наьрт-аьрстхой а.

Наьрт-аьрстхой а, декъаза стаг а.

Халкъан туьйранаш

Чинг1аз

К1ант а, ден шед а.

Лулахой.

Махана аьлла баркалла.

Кхо газа-гуьзалг.

Хьекъалан т1ай

Бабин Ч1ирдиг

Таллархо

Х1иллане кхорб1елиг

Борз

Исбаьхьаллин литература

1. Ахмадов «Къонахалла»

М. Ахмадов «Хьо а, дуьне а», «Вайн гиллакхаш», «Чирдиг хьюьнха вахар», «Собар», «Яхь», «Маршо а, декхар а», «Хьанал, хьарам», «Бле эзар дика гуллакх»

Т. Ахмадова «Блаьсте» (гулар).

С. Гацаев «Мекара цициг»

Демин лалавди «Шен куьзган чохь гича лам» берийн байташ.

Х-А. Берсанов «Генара совлат».

Д. Кагерманов «Лимран а, цуьнан доттаглий а».

Ж. Махмаев «Сан кегий доттаглий», «Самукъане абат».

Э. Мамакаев. Стихаш.

Хь. Саракаев «Эдалханан доттаглий».

Хь. Сатуев «Блаьстенан мукъамаш»

Хь. Хасаев «Хьюьннан кьайленаш», «ламан мукъамаш».

Ш. Хасаров «Дашон хьоза».

1. Эдильсултанов «Догдика», «Хуьстиг».

«Тамашийна беш». Берашна стихаш.

Кхечу кьабмнийн литература

Д. Брудный «Хьекъале Ашик»

• Сент-Экзюпери «Жима эла»

Г.-Х Андерсен «Цинцолог йол», «Цетуха», «Эткаш юьйхина долу цициг», «Бедан ирча клорни», «Экам йол», «Акха гурглезаш».

Ш. Перро «Майра бедарштегархо», «Т1уьйлиг», «Овкъарг» «П1елггал волу к1ант»

Вежарий Гримм «Бременера иллиалархой», «Сийна ч1урам», «Кегий адамаш», «Дашо месаш йолу йо1».

1илманан литература

- Дуров «Сан акхарой»

Ю. Гагарин «Суна Латта го!» Левин «Астрономи суьрташкахь». Зубков Б. «Стенах йина ю машенаш»

- Маршак «Муха еш хилла книга»

Книгаш-справочникаш

Журнал «Стела1ад».

Ж. Махмаев «Некъан абат»

С. Эдилов «Байт-абат».

4. Тематически планировани

П/н №	Разделан ц1е.	Сахьт	1алашонаш
-------	---------------	-------	-----------

	Тема		
I чийрик – 17 с.			
Кечамбаран (абатал хьалхара) мур			
1.	1амийнарг карладаккхар	1	Хьалхарчу классехь вайна еша а, язъян а 1емина. Ткъа х1инца 1амийнарг карла а доккхуш, вайн хаарш кхид1а а шордийр ду вай.
2.	1амийнарг карладаккхар	1	
3.	Мукъаза зевне аз (1), элп I .	1	Мукъаза зевне аз (I) довзийтар, элп Йй довзийтар. Элп I дешан юьххьехь, чаккхенгахь, юккъехь деша 1амор.
4.	Мукъаза зевне аз (1), элп I .	1	
5.	Элп «Ъ»	1	Элп Б довзийтар. Элп ьдешан чаккхенгахь, юккъехь деша 1амор.
6.	Тест№1	1	
7.	Элп «Ъ»	1	Элп Ъ девзар ду берашна. Нийса а , кхеташ а элп Ъ юкъадог1у дешнаш деша 1емар ду.Берашна девзар ду цо лелош долу ши г1уллакх
8.	Элп «Ъ»	1	
9.	Мукъаза къора аз (Хь), элп Хьхь	1	Мукъаза къора аз (Хь) довзийтар, элп Хьхь довзийтар. Элп Хь,хь дешан юьххьехь, чаккхенгахь, юккъехь деша 1амор.
10.	Мукъаза къора аз (Хь), элп Хьхь	1	
11.	Мукъаза къора аз (Кх), элп Кхкх.	1	Мукъаза къора аз (КХ) довзийтар, элп Кхкх довзийтар. Элп Кх,кх дешан юьххьехь, чаккхенгахь, юккъехь деша 1амор.

12.	Мукъаза кьора аз (Кх), элп Кхкх.	1	
13.	Мукъаза кьора аз (КЪ), элп КЪкъ	1	Мукъаза кьора аз (КЪ) довзийтар, элп КЪкъ довзийтар. ЭлпКЪ,къ дешан юьххьехь, чаккхенгахь, юккъехь деша 1амор.
14.	Мукъаза кьора аз (КЪ), элп КЪкъ		
15.	Мукъаза зевне аз (Г), элп Гг	1	Мукъаза зевне аз (Г) довзийтар, элп Гг довзийтар. Элп Гг дешан юьххьехь, чаккхенгахь, юккъехь деша 1амор.
I I- чийрик 17 сахьт			
16.	Мукъаза зевне аз (Г), элп Гг	1	Мукъаза зевне аз (Г) довзийтар, элп Гг довзийтар. Элп Гг дешан юьххьехь, чаккхенгахь, юккъехь деша 1амор.
17.	Мукъаза зевне аз (Г1), элп Г1г1	1	Мукъаза зевне аз (Г1) довзийтар, элп Г1г1 довзийтар. Элп Г1г1 дешан юьххьехь, чаккхенгахь, юккъехь деша 1амор.
18.	Мукъаза зевне аз (Г1), элп Г1г1	1	
19.	Мукъа аз (Аь), элп Аь аь	1	Мукъа аз (Аь), элп Аьаь довзийтар. Элп Аьаь дешан юьххьехь, юккъехь, чаккхенгахь деша 1амор.
20.	Мукъа аз (Аь), элп Аь аь	1	
21.	Мукъа аз (Оь), элп Оь оь	1	Мукъа аз (Оь), элп Оьоь довзийтар. Элп Оьоь дешан юьххьехь, юккъехь, чаккхенгахь деша 1амор.
22.	Мукъа аз (Оь), элп Оь оь	1	
23.	Мукъа аз (Уь), элп Уь уь	1	Мукъа аз (Уь), элп Уьуь довзийтар. Элп Уьуь дешан юьххьехь, юккъехь, чаккхенгахь деша 1амор.
24.	Мукъа аз (Уь), элп Уь уь	1	
25.	Мукъаза кьора аз (Ч), элп Чч	1	Мукъаза кьора аз (Ч) а , элп Чч довзийтар. Элп Чч дешан

26.	Мукъаза къора аз (Ч), элп Чч	1	юьххьехь, чаккхенгахь, юккьехь деша 1амор.
27.	Мукъаза къора аз (Ч1), элп Ч1ч1	1	Мукъаза къора аз (Ч1) довзийтар, элп Ч1ч1 довзийтар. Элп Ч1ч1 дешан юьххьехь деша 1амор.
28.	Мукъаза къора аз (Ч1), элп Ч1ч1	1	
29.	Мукъаза къора аз (Т1), элп Т1т1	1	Мукъаза къора аз (Т1) довзийтар, элп Т1т1 довзийтар. Элп Къкъ дешан юьххьехь деша 1амор.
30.	Мукъаза къора аз (Т1), элп Т1т1	1	
31.	Мукъаза зевне аз (Ж), элп Жж	1	Мукъаза зевне аз (Ж) довзийтар, элп Жж довзийтар. Элп Жж дешан юьххьехь, чаккхенгахь, юккьехь деша 1амор.
32.	Мукъаза зевне аз (Ж), элп Жж	1	
III- чийрик 20 сахьт			
33.	Мукъаза къора аз (X1), элп X1x1	1	Мукъаза къора аз (X1), элп X1x1 довзийтар. Элп X1x1 дешан юьххьехь, юккьехь, чаккхенгахь деша 1амор.
34.	Мукъаза къора аз (X1), элп X1x1	1	
35.	Мукъаза къора аз (K1), элп K1k1	1	Мукъаза къора аз (K1), элп K1k1 довзийтар. Элп K1k1 дешан юьххьехь деша 1амор.
36.	Мукъаза къора аз (K1), элп K1k1	1	
37.	Мукъа элп Юю, аьзнаш (Й), (У)	1	Мукъа элп Юю довзийтар, цо шиь аз билгалдар д1акхачор (Й), (У). Элп Юю дешан юьххьехь, юккьехь, чаккхенгахь деша 1амор.

38.	Мукъа элп ЮьЮь , абзнаш (Й), (Уь)	1	Мукъа элп ЮьЮь довзийтар ,цо шиь аз билгалдар длакхачор (Й), (Уь) . Элп ЮьЮь дешан юьххьехь, юккьехь, чаккхенгахь деша ламор.
39.	Мукъа элп Яя , абзнаш (Й), (А)	1	мукъа элп Яя довзийтар ,цо шиь аз билгалдар длакхачор (Й), (А) . Элп Яя дешан юьххьехь, юккьехь, чаккхенгахь деша ламор.
40.	Мукъа элп Яьяь , абзнаш (Й), (Аь)	1	Мукъа элп Яьяь довзийтар ,цо шиь аз билгалдар длакхачор (Й), (Аь) . Элп Яьяь дешан юьххьехь, юккьехь, чаккхенгахь деша ламор.
41.	Мукъаза къора аз (Ц1), элп Ц1ц1	1	Мукъаза къора аз (Ц1) довзийтар, элп Ц1ц1 довзийтар. Элп Ц1ц1 дешан юьххьехь , юккьехь деша ламор.
42.	Мукъаза къора аз (П1), элп П1п1	1	Мукъаза къора аз (П1) довзийтар, элп П1п1 довзийтар. Элп П1п1 дешан юьххьехь , юккьехь деша ламор.
43.	Мукъаза къора аз (П1), элп П1п1	1	
44.	Мукъаза къора аз (Ф), элп Фф	1	Мукъаза къора аз (Ф) довзийтар, элп Фф довзийтар. Элп Фф дешан юьххьехь, чаккхенгахь, юккьехь деша ламор.
45.	Мукъаза къора аз (Ф), элп Фф	1	
46.	Мукъа элп Ёё , абзнаш (Й), (О)	1	Мукъа элп Яя довзийтар ,цо шиь аз билгалдар длакхачор (Й), (О) . Элп Ёё дешан юьххьехь, юккьехь, чаккхенгахь деша ламор.
47.	Мукъаза къора аз (Щ), элп Щщ	1	Мукъаза къора аз (Щ) довзийтар, элп Щщ довзийтар. Элп Щщ дешан юьххьехь, чаккхенгахь, юккьехь деша ламор.
48.	Мукъа къора аз (ы), элп ы	1	Мукъа аз (ы) девзар ду берашна, элп ы девзар ду. Нийса а , кхеташ а элп ы юкъадогӀу дешнаш деша ламар ду.
49.	Дикачу адаман гӀуллакхаш	1	Берашна шашш нохчийн къомах схьабевлла, кӀоргера бух а болуш къам а долуш шашш хилар хайтар. Берашна шашш бусалба хилар хайтар. Бусалба нехан гӀиллакхаш довзийтар.

50.	Деза дешнаш	1	Берашна шаьш нохчийн къомах схьабевлла, к1оргера бух а болуш къам а долуш шаьш хилар хайитар. Берашна шаьш бусалба хилар хайитар. Бусалба нехан г1иллакхаш довзийтар.
51.	Дийца, муьлхачу басахь хуьлу х1уманаш	1	Берашна шаьш нохчийн къомах схьабевлла, к1оргера бух а болуш къам а долуш шаьш хилар хайитар. Берашна шаьш бусалба хилар хайитар. Бусалба нехан г1иллакхаш довзийтар.
52.	Вайн Даймохк	1	берашна шаьш нохчийн къомах схьабевлла, к1оргера бух а болуш къам а долуш шаьш хилар хайитар. Берашна шаьш бусалба хилар хайитар. Бусалба нехан г1иллакхаш довзийтар.
I V- чийрик-14 сахьт			
53.	Соблжа – Г1ала	1	Берашна нохчийн турпалхой бовзийтар.Церан корматаллаш йовзийтар.
54.	Вайн яздархой	1	Берашна нохчийн яздархо Саь1ид Бадиев вовзийтар. Цуьнан байт: «Вайн беш» йовзийтар. Нийса а , шера а еша 1амор.
55.	« Доттаг1алла».	1	берашна оьрсийн яздархо Лев Николаевич Толстой вовзийтар. Дийцарш: «Доттаг1алла», довзийтар. Нийса а, шера а еша 1амор.
56.	Ж. Махмаев « Къоман хазна»	1	Берашна нохчийн яздархо Жамалди Махмаев вовзийтар. Цуьнан байташ: «Къоман хазна», «Дей, буьйсий», «Дайна де», «Бераш вайн хинйолу т1аьхье ю», «Дуьло, бераш, делий вай. йовзийтар. Нийса а, шера а еша 1амор.
57.	Ж. Махмаев « Къоман хазна»	1	
58.	Дей, буьйсий.	1	
59.	Дайна де.	1	
60.	Бераш вайн хинйолу т1аьхье ю.	1	
61.	Ж. Махмаев. Дуьло, бераш, делий вай.	1	
62.	Тест № 2	1	
63.	1.- Хь. Хатуев. «Зингат»	1	Берашна нохчийн яздархо 1абдул- ХьамидХатуеввовзийтар. Цуьнан байт: «Зингат» йовзийтар. Нийса а, шера а еша 1амор.

64.	1.Демеев «Малонче»	1	Берашна яздархочуьн 1. Демеевн «Зингат» ц1е йолу байт йовзийтар.Нийсаа, шерааеша 1амор.
65.	С. Эдилов «Г1ан»	1	Берашна яздархочуьн С. Эдиловн «Г1ан» ц1е йолу байт йовзийтар. Нийса а, шера а еша 1амор.
66.	С. Эдилов «Г1ан»	1	Берашна яздархочуьн С. Эдиловн «Г1ан» ц1е йолу байт йовзийтар. Нийса а, шера а еша 1амор.
67.	Беркат.	1	Берашна «Беркат» ц1е йолу дийцар довзийтар.Нийса а, шера а еша 1амор.
68.	Беркат.	1	Берашна «Беркат» ц1е йолу дийцар довзийтар.Нийса а, шера а еша 1амор.
	Дерриге	68	

Дешаран предметана материально-технически кхачояран хьокъехь хьехамаш

Дешаранг1уллакханаобшучуг1ирсашна юкбахь ца хилча йиш йоцуруш: тоьгал программы юкба яхана исбаьхьаллин произведенеш а, авторски программаш а.

Библиотекин фондехь хила деза «Литературни ешар» предметехула долу нормативни документаш; авторски программаш», дешаран, 1илманан министерствос магийнчу учебникийн список, хьехархочунна лерина методически пособеш, х1ора дешархочунна лерина т1едахкарш т1ехь долу карточкаш, справочно-энциклопедически литература и д1. кх. а.

Дешаран г1уллакхана кхачоярна таханлерчу дийнан лехамашкахь доьхург электронни библиотекаш хилар, шена чохь массо а тайпана информационно-справочни материал а йолуш. Тайп-тайпана гайтаман г1ирсех пайда эцаро таро лур ю дешаран г1уллакхан эвсаралла лакхаяккха. Литературин кабинета чохь зорбанан декъера материал хилла ца 1аш, электронни а, кехат т1ехь йолу а демонстрационна аьзнийн экранни пособеш, гайтаман технически г1ирсаш а хила беза, дешархойн хаарш лакхадаха аьтто беш болу.

Х1ара лехамаш хийца а, т1ебуза а йиш ю, шайн таронашка хьаьжжина.

Литературин кабинетан технически г1ирсаш:

Мультимедийни компьютар.

Мультимедиапроектор.

Интерактивни у.

Лазерни принтер.

Экран.

Аудиоцентр (аудиодискех пайда эца таро луш йолу).

5. Календарно-тематически планировани

Урока н №	Урокан тема. Чулацам	Сахьт	Терахь		Примечани
			План	Факт	
I чийрик (15 с.)					
1.	1амийнарг карладаккхар	1	05.09		
2.	1амийнарг карладаккхар	1	07.09		
3.	Мукъаза зевне аз (1), элп II .	1	12.09		
4.	Мукъаза зевне аз (1), элп II .	1	14.09		
5.	Элп «Ъ»	1	19.09		
6.	Тест №1	1	21.09		
7.	Элп «Ъ»	1	26.09		
8.	Элп «Ъ»	1	28.09		
9.	Мукъаза къора аз (ХЪ), элп ХЪХЪ	1	03.10		
10.	Мукъаза къора аз (ХЪ), элп ХЪХЪ	1	05.10		
11.	Мукъаза къора аз (КХ), элп КХКХ.	1	10.10		
12.	Мукъаза къора аз (КХ), элп КХКХ.	1	12.10		
13.	Мукъаза къора аз (КЪ), элп КЪКЪ	1	17.10		
14.	Мукъаза къора аз (КЪ), элп КЪКЪ	1	19.10		
15.	Мукъаза зевне аз (Г), элп ГГ	1	24.10		

I I- чийрик 16 сахът					
16.	Мукъаза зевне аз (Г), элп Гг	1	26.10		
17.	Мукъаза зевне аз (Г1), элп Г1г1	1	07.11		
18.	Мукъаза зевне аз (Г1), элп Г1г1	1	09.11		
19.	Мукъа аз (Аь), элп Аь аь	1	14.11		
20.	Мукъа аз (Аь), элп Аь аь	1	16.11		
21.	Мукъа аз (Оь), элп Оь оь	1	21.11		
22.	Мукъа аз (Оь), элп Оь оь	1	23.11		
23.	Мукъа аз (Уь), элп Уь уь	1	28.11		
24.	Мукъа аз (Уь), элп Уь уь	1	30.11		
25.	Мукъаза къора аз (Ч), элп Чч	1	05.12		
26.	Мукъаза къора аз (Ч), элп Чч	1	07.12		
27.	Мукъаза къора аз (Ч1), элп Ч1ч1	1	12.12		
28.	Мукъаза къора аз (Ч1), элп Ч1ч1	1	14.12		
29.	Мукъаза къора аз (Т1), элп Т1т1	1	19.12		
30.	Мукъаза къора аз (Т1), элп Т1т1	1	21.12		
31.	Мукъаза зевне аз (Ж), элп Жж	1	26.12		
I I I- чийрик 20 сахът					
32.	Мукъаза зевне аз (Ж), элп Жж	1	28.12		
33.	Мукъаза къора аз (Х1), элп Х1х1	1	09.01		
34.	Мукъаза къора аз (Х1), элп Х1х1	1	11.01		

35.	Мукъаза къора аз (К1), элп К1к1	1	16.01		
36.	Мукъаза къора аз (К1), элп К1к1	1	18.01		
37.	Мукъа элп Юю , аьзнаш (Й), (У)	1	23.01		
38.	Мукъа элп Юьюь , аьзнаш (Й), (Уь)	1	25.01		
39.	Мукъа элп Яя , аьзнаш (Й), (А)	1	30.01		
40.	Мукъа элп Яьяь , аьзнаш (Й), (Аь)	1	01.02		
41.	Мукъаза къора аз (Ц1), элп Ц1ц1	1	06.02		
42.	Мукъаза къора аз (П1), элп П1п1	1	08.02		
43.	Мукъаза къора аз (П1), элп П1п1	1	13.02		
44.	Мукъаза къора аз (Ф), элп Фф	1	15.02		
45.	Мукъаза къора аз (Ф), элп Фф	1	20.02		
46.	Мукъа элп Ёё , аьзнаш (Й), (О)	1	22.02		
47.	Мукъаза къора аз (Щ), элп Щщ	1	27.02		
48.	Мукъа къора аз (ы), элп ы	1	29.02		
49.	Дикачу адаман г1уллакхаш	1	05.02		
50.	Деза дешнаш	1	07.03		
51.	Дийца, муьлхачу басахь хуьлу х1уманаш	1	12.03		
I V- чийрик-14 сахьт					
52.	Вайн Даймохк	1	14.03		
53.	Соблжа – Г1ала	1	26.03		
54.	Вайн яздархой	1	28.03		
55.	Л. Толстой « Доттаг1алла».	1	02.04		

56.	Ж. Махмаев « Къоман хазна»	1	04.04		
57.	Ж. Махмаев « Къоман хазна»	1	09.04		
58.	Дей, буьйсий.	1	11.04		
59.	Дайна де.	1	16.04		
60.	Бераш вайн хинйолу т1аьхье ю.	1	18.04		
61.	Ж. Махмаев. Дуьло, бераш, делий вай.	1	23.04		
62.	Тест №2	1	25.04		
63.	1.- Хь. Хатуев. «Зингат»	1	30.04		
64.	1.Демеев «Малонче»	1	02.05		
65.	С. Эдилов « Г1ан»	1	07.05		
66.	С. Эдилов « Г1ан»	1	14.05		
67.	Беркат.	1	16.05		
68.	Беркат.	1			
	Дерриге	68			